

Kálvin János emlékezete

Születésének 500. évfordulóján Kálvin Jánosra emlékeznek a protestáns keresztények. Debrecenben, a „kálvinista Rómában” mi is nagyrabecsüléssel tisztelgünk a nagy reformátor előtt, akinek gondolatvilága, teológiai munkássága különösen megtermékenyítő hatással volt a magyar nép kultúrtörténetére, szabadságküzdelmére, az egyházak hazai alakulására. Kálvin reformátori tevékenysége négy nagyobb területen érvényesült: reformálta az egyházi tanokat, az egyház szervezetét, az istentiszteletet és a hívő emberek közgondolkodását. E négy szempont szerint készültek az itt következő tanulmányok, amelyek nem feledkeznek meg a hazai és ezen belül a debreceni vonatkozásokról sem. Hogy a kálvini szellemiségnek még további haszna is lett, arról tanúskodik a természettudományok európai fejlődéséről szóló tanulmány. A Debreceni Szemle ezzel a Kálvin személyéhez kötődő cikksorozattal emlékezik meg a reformátor kultúrtörténeti jelentőségéről.

Csohány János

Kálvin János pályája

Kálvin elképzelhetetlen lenne a német lutheri reformáció nélkül, de a lutheri reformáció csak egy epizód maradt volna a történelemben, ha nem jött volna Kálvin. A harmincéves háború elsöpörte volna a német lutheranizmust, talán a skandináviait is.¹

(Joachim Staedke)

Születése, neveltetése

1509. július 10-én született Franciaországban, a pikardiai Noyon városában *Jean Cauvin*, akit a magyar irodalomban Kálvin Jánosnak neveznek. Apja Gérard Cauvin vagy Chauvin püspöki jogtanácsos és gazdasági igazgató. Hét gyermeke közül János a második. Tanulmányait szülővárosa latin iskolájában kezdte, majd ugyanott a Mommor család gyermekeinek házi tanítója tanította e család gyerekeivel együtt. 12 éves korában kápláni állást kapott, amelynek jövedelme tanulmányait segítette. Ez a kor szokása szerint egyfajta ösztöndíj volt. 14 évesen a Mommor-fiúkkal Párizsba ment tanulmányai folytatására. Ekkor latinosította nevét *Johannes Calvinus*-ra.

Kálvinnek a College de Montaigu-ban komoly teológiai és filozófiai tanulmányokra nyílt alkalma. A koraközépkori teológiát és Augustinust ismerhette meg alaposan. 1528-ban a szabad művészetek magisztereként hagyta el a de Montaigu kollégiumot. Ekkor kezdődtek kifejezetten egyetemi tanulmányai, apja kívánságára jogot kezdett tanulni *Orleans-ban*. A jog mellett a legkiválóbb elméktől tanulta ott a görögöt az újszövetségi egzegézissel együtt, tehát az egyik legfontosabb teológiai tantárggyal is foglalkozott. Görög tanárát, *Melchior Wolmar* német tudóst, különösen megszerette. Talán az ő közvetítésével ismerte meg a lutheri reformációt. Hogy milyen maradandó hatást gyakorolt rá Wolmar, azt az is mutatja, hogy 1546-ban a 2. Korinthusi levél kommentárját neki ajánlotta.

1532-ben a jogtudományok licenciátusi fokát megszerezve zárta jogi tanulmányait. Kálvin apja 1531-ben meghalt, nem volt többé akadály, hogy teológiát

¹ Joachim Staedke: Johannes Calvin. Erkenntnis und Gestaltung. Göttingen, 1969.

tanuljon. A jogi tanulmány azonban rányomta bélyegét Kálvin egész későbbi működésére. Kiváló alapot adott reformátori tevékenységéhez és sajátossá is tette azt.

1532-ben Párizsban a későbbi College Royal hallgatója lett, ahol 1533-ig humanista és teológusi képzést kapott. A kor egyik igen híres hebraistájától tanulta itt a hébert, amely a teológia tanulásának egyik sarkalatos tantárgya, hiszen az Ószövetséget tudta így eredetiben olvasni és magyarázni. Párizsban humanista és reformokat latolgató körökkel barátkozott, de ekkor még nem kezdte meg a reformátori eszmék terjesztését. Humanista akart lenni, akinek Budé és Erasmus volt az eszményképe. Budé a College Royal alapítója és vezetője volt. Humanista tanulmányainak lecsapódásaként jelent meg első könyve, egy kommentár Seneca: *De clementia* című művéhez. Nem aratott vele sikert. 1533-ban jogi doktorátust szerzett Párizsban.

Bujdosása, megtérése

1533 november elején barátja, *Nicolas Cop* orvos professzor rektori beszédét tartotta a párizsi egyetemen, amelyben a reformáció mellett foglalt állást. A beszéd alatt verekedés tört ki, Copot a parlament elé idézték kihallgatásra, de barátai lebeszéltek róla, hogy megjelenjék, pedig már úton volt oda. Elmenekült, és baráti körének, köztük Kálvinnak is menekülnie kellett. Cop beszédét nem Kálvin írta, mint ahogy Béza, Kálvin első életrajzírója gyanította. Cop is meg tudta azt írni, mert az akkori orvosok teológiailag igen képzettek voltak (ld. *Servet, Blandrata*).

Kálvin Angoulémba menekült Luis du Tillet kanonokhoz, ahol álnéven élt. A kanonok maga is a reformáció titkos híve volt. Kálvin az ő könyvtárában Augustinus és más egyházatyák, valamint Ulrich Zwingli (1484-1531) iratait tanulmányozta. 1533 ősze és 1534 tavasza között történt Kálvin hirtelen megtérése, vagyis egy lelki élmény során érzelmileg is elkötelezett követője lett Jézus Krisztusnak. Ez a döntés egyúttal a reformáció melletti elkötelezettséget is jelentette számára.

Áprilisban Navarrai Margit királyné udvarába utazott. Margit udvarába gyülekeztek a legkiválóbb humanista, sőt már a reformáció tanait valló tudósok, költők, írók. Még ebben az évben visszament Noyonba, ahol május 4-én lemondott egyházi javadalmáról, ezzel jelezte, hogy formálisan is szakított régi egyházával, nem kívánt papi pályára lépni, de nem óhajtotta annak anyagi támogatását sem tovább igénybe venni. Charles nevű katolikus pap bátyját két nappal később kiközösítette a noyoni egyházmegye, ami azonban nem volt összefüggésben János említett döntésével.

A nyár közepén aztán Kálvin Párizsba ment titkos találkozásra egy spanyol orvossal. Miguel Serveto, vagy franciásan írva Michel Servet *De Erroribus Trinitatis* (A Szentháromságra vonatkozó tévelygések, Hagenau, 1531.) címen

kiadott egy könyvet, amely nagy ellenkezést váltott ki mind a katolikus egyházban, mind a reformáció táborában. Az ebben a könyvben kifejtett tételeket akarták megvitatni Párizsban. Servet a találkozásra nem ment el, viszont Kálvin komoly veszélybe került, hogy a hatóság elfogja. 1534 őszén nagy hugenottaüldözés indult Franciaországban. Kálvin du Tillet kanonokkal együtt külföldre menekült, 1535 januárjában végül Bázélbe érkeztek.

A francia nyelvű Biblia és az Institutio

Bázélben Kálvin lektorálta unokatestvére, Pierre Robert Olivetan (1505/6–1538) bibliafordítását, aki a valdensesk kérésére az Ószövetséget héber, az Újszövetséget pedig görög eredeti nyelvről franciára fordította. Kálvin latin előszót írt a fordításhoz, amely aztán így jelent meg, és a francia protestánsok közös Bibliája lett. 1559-ben Kálvin átdolgozta unokatestvére bibliafordítását. 1588-ig ezzel a szöveggel forgott közkézen a francia Biblia, akkor Béza végezte el az újabb revíziót.

1535. augusztus 23-án aláírta Kálvin saját könyvének, az *Institutio Religionis Christianae* (más variáció szerint *Christianae Religionis Institutio* = A keresztyén vallás rendszere) című művének előszavát. Ebben a hat fejezetből álló könyvben Kálvin mesterien összefoglalta a reformáció tanait, úgy, ahogy azt addig senki sem tette meg. Maga Kálvin fordította le franciára, aztán folyton bővítve még négyszer, utoljára 1559-ben adta ki. Ez tekinthető fő művének, és már az első kiadás meghozta Kálvinnak a világhírt.

Hívás Genfbe

1536 tavaszán álnéven barátjával, du Tillet-vel Felső-Itáliába utazott *Estei Renata* ferrarai hercegnő (*Renée de France*) udvarába. A hercegnő lakása szintén a legkiválóbb humanisták és reformátorok gyülekező helye volt. Kálvin sokszor beszélgetett ottlétében a hercegnővel és élete végéig leveleztek. Renata a kálvini reformáció követője lett.

Ferrarából Kálvin ismét Franciaországba utazott, mert amnesztiát kaptak a hitük miatt elmenekült franciák, ha hazatérve lemondanak protestáns hitükről. Kálvin meglátogatta barátait, Párizsban is járt, végül hazatért Noyonba, ahol Charles nevű bátyja éppen akkor halt meg. János, mint immár legidősebb fiú, eladta a családi házat, és Antal nevű öccsével és Mária húgával kivándorlásra készült. Éppen időben, mert az ismét kitört hugenottaüldözés miatt menekülve kellett elhagyniuk szülővárosukat és hazájukat. Straßburgba vagy Bázélbe igyekeztek, ezek valamelyikében kívántak letelepedni, ahol János tudományos munkával óhajtott foglalkozni. A körülmények miatt Genf felé voltak kénytelenek kerülni, ahol 1536. júliusában egy napot akartak tölteni. *Guillaume Farel*, vagy ahogy magyarosan nevezzük, *Farel Vilmos*, Genf vezető lelkésze valószínűleg

du Tillet-től megtudta Kálvin kilétét, ezért felkereste és prófétai fellépéssel maradásra bírta. *„Te tanulmányaiddal védekezel, de a mindenható Isten nevében mondom neked: Isten átka fog érni, ha tőlünk az Úr munkájában segítségedet megtagadod, és magadat elébb teszed, mint a Krisztust.”*

Első genfi munkálkodása

Kálvin nem lelkész lett először Genfben, hanem lektor, amolyan tanácsadó és a lakosság protestáns hitre történő átnevelésének szakértője és végzője. Hitvallás, káté a gyermekek oktatására, továbbá egyházi rendtartás készítése volt a legsürgősebb teendője. Kötelessége volt a prédikálás, hogy a templomi szószékről prédikáció formájában megismertesse a genfieket a reformáció tanaival, azaz új vallásukkal.

Emlékiratot adott be a városi tanácshoz reformjavaslatokkal: legyen minden vasárnap úrvacsoraosztás az istentiszteleten, valamint zsoltáreklés és egységes hitvallástétel. Javasolta még, hogy gyakorolják az egyházfegyelmet az egyház választott, a városi tanácstól független vezető testülete, a presbitérium által, alkossanak új házasságjogot és gondoskodjanak a gyermekek oktatásáról. A városi magisztrátus 1537. január 16-i rendeletében válaszolt a beadványra, eszerint évi négyszeri úrvacsoraosztást engedélyezett, a presbitérium felállítását elutasította, az egyházfegyelem bevezetését szintén, mégpedig azzal az indokkal, hogy nem akarja az úrvacsorát fegyelmező eszközként alkalmazni. Elutasította azt a javaslatot is, hogy minden genfi polgár a templomban kézfelemeléssel tegyen hitvallást, vagyis kötelezze el magát ünnepélyesen új vallása mellett.

Genf a felbomlott Burgund Királyság része volt ekkor, és sem Svájc, sem Franciaországhoz nem tartozott. Savoya hercegének volt legnagyobb esélye, hogy uralma alá vonja, de az sem sikerült, mert Genfnek szuverén hercegi rangú püspöke volt. A városállam 1526-ban szövetséget kötött Bern kantonnal. 1532-től végezte reformációs tevékenységét a városban Farel és néhány társa, akiket akkor még elűldöztek Genfből. Amikor aztán 1533-ban magát a püspököt üldözték el, akkor a város visszahívta Farel és lelkésztársait, s 1535-től a reformáció tanait hivatalosan államvallásnak fogadta el, ami minden polgárára és lakosára kötelező volt. A genfiak azonban messze voltak attól, hogy valójában ismerjék új vallásukat, és annak a követelményei szerint éljenek. Bern, majd 1536-tól Freiburg kanton szövetsége mentette meg Genfet attól, hogy akár a genfi püspök, akár Savoya fegyveresen vegye birtokba. A városra Bern gyakorolt nagy hatást. Bernben lutheránus jellegű egyház volt, és nem a zürichi reformáció hatása érvényesült. Ezzel szemben Farel is és Kálvin is kereste a saját reformációs útját.

Genfben ezekben az években özönlöttek a menekült francia hugenották, hiszen anyanyelvük közös lévén, otthonra találtak. A francia menekültek rendszerint vagyonuk pénzzé tehető részét magukkal vitték, vagy legalább is szaktudásukat,

szorgalmukat, fanatikus munkaszeretetüket, egyszerű, de tisztas életvitelüket. Ők ismerték saját vallásukat, amiért hazájukat is készek voltak elhagyni. Merőben különböztek a genfiektől, főleg a régi patrícius családok nemeseket majmoló, mulatozó, pompakedvelő, költekező, a munkát magukhoz méltatlannak tartó mentalitásától. A régi genfiiek ezért ellenségesen tekintettek a menekült francia hugenottákra, de szükségük is volt rájuk, mert azokkal a lakosság néhány év alatt szinte megduplázódott, anyagi ereje megnőtt, és ez függetlenségük megőrzésének esélyét is növelte. 1538-ban a bevándorolt polgárok pártjával szemben a városi tanácsi választáson a régi genfi patríciusok berni kötődésű pártja győzött. Farel és Kálvin lelkész társaival együtt így támogatás nélkül maradt. 1538 márciusában a városi tanács elrendelte, hogy a következő húsvétkor az úrvacsorát a lutheri irányt követő berni liturgia szerint ostyával szolgáltassák ki. Farelék korábban más liturgia szerint osztották az úrvacsorát, és ostya helyett kovászos kenyérrel. Mivel Farel és Kálvin a tanács új rendeletének nem engedelmestek, az őket is száműzte. 1538. április 25-én megkönnyebbülve hagyták el Genfét.

Straßburgi évek

Farel és Kálvin Genfből Bázélbe utazott. Kálvin ott akart maradni, hogy két évvel azelőtti tervét megvalósítva a tudománynak éljen. Farel hamarosan Neuchatel lelkipásztora lett, ahol 1565-ben bekövetkezett haláláig szolgált. Kálvint *Martin Bucer* (1491-1551) Straßburgba hívta. Ez a német reformátor 1524/25-től lelkészkedett ebben a német városban, és másokkal együtt annak reformátorává vált. Ő közvetítő álláspontot képviselt Luther és Zwingli, majd annak utódai között. Kálvinra is nagy hatással volt, mondhatni tanítványává lett Bucernak, aki már 1531-től presbitériumot szervezett az egyház felügyeletére, s azt vallotta, hogy az egyház igazgatását válasszák el az államtól. A francia nyelvű menekült protestánsok nagy számban találtak otthonra Straßburgban, számukra francia nyelvű gyülekezetet kellett alapítani francia nyelvű lelkipásztorral. A főiskolán való tanítás mellett erre a tisztségre szemelte ki Bucer a Genfből elűzött Kálvint, aki 1538. szeptember 8-án megkezdte szolgálatát. A menekült vallonok között sokan voltak anabaptisták, akik közül számosan elhagyták e meggyőződésüket, és a Kálvin által vezetett gyülekezetbe tértek.

A megtért menekült vallon anabaptisták közé tartozott egy Jean Stordeur nevű ember, aki aztán hamarosan pestisben meghalt. Bucer ajánlatára Kálvin Jean Stordeur özvegyét, Idelette Stordeurt, leánykori nevén Idelette de Bure-t vette feleségül 1540 őszén, két gyermekkel. 1542. július 28-én született meg Kálvin egyetlen gyermeke, akit Jacques névre kereszteltek, de csecsemő korában meghalt. Nehezen éltek csekély fizetéséből, pedig Kálvin a straßburgi állampolgárságot is megkapta, miután felvették a szabó céhbe. Aztán Kálvin mintaszerű felesége 1549-ben elhunyt, ami nagy csapás volt a rengeteg munkával terhelt

reformátorra. Elvesztette lelki támaszát, és nem volt, aki gondoskodjék róla, és ennek törekeny egészsége látta kárát, valószínűleg siettette halálát.

1537-ben a 16. század legkiválóbb pedagógusát, a német *Johann Sturm*-ot (1507-1589) hívták Staßburgba, hogy ott iskolát alapítson, amit meg is tett. Tízosztályos gimnáziumot, majd öt évfolyamos akadémiát alapított és vezetett. Kálvint felkérte a tanításra, amit ő ottani évei alatt végzett is. A Debreceni Református Kollégiumra Sturm iskolarendszere volt jó ideig hatással, és természetesen Melanchthon Fülöp is.

Staßburgi évei alatt Kálvin Bucerral részt vett a római katolikus egyház és a német reformáció képviselői között lezajlott egyeztető tárgyalásokon. V. Károly császár belátta, hogy a Német-római Szent Birodalom békéjét nem fegyverrel, hanem megegyezéssel, a vallási egység helyreállításával lehetne legegyszerűbben helyreállítani, ezért szorgalmazta a tárgyalásokat. Kálvin támogatta a megegyezési törekvéseket, és ezeken a hivatalos megbeszéléseken személyesen megismerkedett és barátságot kötött Melanchthonnal. Egy művét Melanchthonnak ajánlotta 1543-ban, és kiadta franciául annak *Loci communes* című főművét, amelyben a lutheri reformáció tanait foglalta össze. Az egyeztető tárgyalások végül is kudarcra végződtek, a német evangélikus egyház nem tudott megegyezni a római katolikussal, így nem egyesültek.

Kálvin második genfi működése

1538 őszén Kálvin levélben intette a genfiakat az egymás közti békességre, a pártoskodás felszámolására és a reformációhoz való hűségre. 1539-re a berniek pártjának kormányzása következtében szinte anarchikus állapotok keletkeztek a városban. Ezt használta ki *Jacob Sadoletto* bíboros, aki 1539. márciusában levelet intézett Genfhez, és rekatolizálásra szólította fel. A genfi magisztrátus nem akart rekatolizálni, de nem tudott válaszolni a levélre. Bern kérésére Kálvin írta meg a választ, amit kinyomatva küldtek meg a genfi tanácsnak. Megörültek a genfiak a válasziratnak, és ráébredtek, hogy hiba volt tőlük Kálvin elűzése. 1540 augusztusában elküldték a Kálvinék helyére választott lelkészeket, és októberben küldöttséget menesztettek Kálvinhoz Straßburgba, hogy visszahívják. Kálvin nem akart menni. Ismét Farel lépett közbe, aki ismert próféta meggyőző módszerével rávette Kálvint, ő pedig 1541 szeptemberében visszatért.

Kálvin bizonyos feltételekhez kötötte visszatérését. A genfi tanács megígérte, hogy bizonyos mértékig enged Kálvin követeléseinek, és egyházkormányzati reformot hajt végre, szigorú egyházfegyelmet valósít meg, sőt liturgiai téren is engedményt tesz. Ennek a szellemében készült el a Kálvin által írt *Ordonances Ecclesiastiques* című egyházalkotmány, amelyet 1541. november 20-án elfogadott a városi tanács. A genfi egyház bizonyos fokig függetlenül a városi tanácstól. A szigorú egyházfegyelem korlátozta a kocsmák nyitva tartását, tiltotta a prostitúciót, paráznaságot, házasságtörést, szerencsejátékot, mulatozást, táncot,

és az ellenük vétőket a hatóság megbüntette. Nem voltak kivételek a gazdag patrícius családok tagjai, de még a magas állású genfi hivatalnokok és tisztségviselők sem. Ezek miatt a városi tanácsban többségben lévő berni pártiak minden ürügyet felhasználtak a Kálvin elleni támadásra, még életét is fenyegették. A régi erkölcsi és közállapotokat visszakívánó régi genfi polgárok magukat hazafiaknak nevezték, radikális szárnyukat viszont libertinusoknak hívták a beköltözött genfiak. A libertinusok támadták a legszélsőségesebben, akár terrorisztikus módon Kálvint, és a mellette álló Genfben menekültek pártját. Ő végezte munkáját. 1542-ben adta ki híressé vált genfi kátéját, amely közérthetően foglalta össze tanait.

1543-44-ben Kálvin azon is fáradozott, hogy a német lutheránusokkal kibéküljenek a római katolikusok, igyekezett a császárt is megnyerni a német egyházi egység helyreállítására. A császár a külpolitikai helyzet miatt továbbra is hajlott erre, de végül sikertelen maradt e törekvés. Szomorúan állapította meg Kálvin ennek kapcsán, hogy 1544-ben Luther megtámadta a zürichi reformáció egyházát a sákramentumokról alkotott nézeteik miatt, ezzel az 1536 óta a zürichiek és a lutheri irányzat között meglévő wittenbergi egyezmény fenntarthatatlanná vált. 1549. májusában Kálvin Zürichbe ment, és megállapodott Zwingli utódával, Bullinger Henrikkel (1504-1575) tanaik egyeztetéséről. Megszületett a Bullinger által megszövegezett *Consensus Tigurinus* (Zürichi Egyezmény), ami egységesítette a helvét reformáció két ágát, *ezóta beszélhetünk református egyházról*.

A Servet-ügy

„A populáris-dilettáns 'irodalom' – részben tudatlanságból, részben kifejezetten ellenséges, rossz indulatból, a tényeket szándékosan meghamisítva, kicsavarva – rengeteg badarságot hord össze Kálvinról még ma is, amelyek 'helyretétele' igen nehéz, mivel elég mélyen beívódott a kellő ismeretekkel nem rendelkezők 'tudatába' ('tudatlanságába'). Így például 'Kálvin volt felelős Szervét letartóztatásáért és elítéléséért.' – állapítja meg Ladányi Sándor történész.²

Michel Servet (1511-1553) orvos és teológus volt, aki korának nevezetes tudósaként megsejtette a kisvérkör létezését. Genfben azonban nem ezért végezték ki, sőt erről szó sem volt a perében. Teológiaiilag és filozófiaiilag vallott olyan tanokat, amelyek miatt máglyahalál lett a szomorú sorsa. Tagadta a keresztyének körében elfogadott Szentháromság tanát, Jézus istenségét. Panteista filozófiát vallott, amelynek értelmében az Isten nem külön személy (létező), hanem a mindenségben, az anyagban és az élőlényekben, így az emberben is, továbbá az

2 Ladányi Sándor: *Kálvin János rövid életrajza, adatai (1509-1564)*. In: Képes Kálvin Kalendárium a 2009. évre. A Magyarországi Református Egyház évkönyve. Bp. 2008. Kálvin János Kiadó. 97-98.

angyalokban, sőt a Sátánban is megtalálható. Nála a rossz és jó tehát összefonódik. Szerinte az ember 20 éves koráig nem követhet el bűnt. Ezzel az anabaptizmus szélsőséges irányzata felé hajlott, a zwickauai és münsteri anarchiát előidéző nézetek felé. Azzal, hogy a Bibliát nem tekintette Isten kizárólagos kijelentésének, hanem azt vallotta, hogy neki Isten folyamatosan ad kijelentést, csak a zűrzavart fokozta. 15 éves kora körül vallási fanatizmusból, mások szerint énekhangja megőrzése céljából végrehajtott kasztrációja is összeférhetetlen, hiú, öntelt, alattomos, gyűlölködő pszichés alkatot kölcsönzött neki. Kálvint már 1531-ben megjelent, általunk említett antitrinitárius könyvének közreadása óta fő ellenfelének, egyre inkább ellenségének tekintette. 1534-ben a személyes vitára nem ment el, de később mégis leveleivel ostromolta. Egy ideig Kálvin türelmesen válaszolt neki, majd elküldte az *Institutio* aktuális kiadását, amit Servet gyalázkodó széljegyzetekkel ellátva küldött vissza Kálvinnak.

Servetet kereste az inkvizíció, mivel eretnekségét a lutheri és a helvét „eretnekség”-nél is veszélyesebbnek tartotta. A spanyol orvos és teológus Villanovanus vagy Villeneuve álnéven élt Franciaországban. Vienne város püspökének a házi orvosaként minden gyanún felül állt. 1553 elején azonban álnéven kiadta könyvét *Christianismi restitutio* (*De restitutio Christianismi* = A keresztényiség helyreállítása) címmel. Nem sokkal a könyv megjelenése után az inkvizíció elfogta. A vallatás során Servet bevallotta, hogy ő a Restitutio szerzője, és kiállt tanai mellett. Az inkvizíció máglyahalálra ítélte. Ha akkor kivégezték volna, mostanra feledésbe merült volna a neve, mint az inkvizíció sok ezer áldozata közül egy. Az ítélet végrehajtása elől azonban Servet megszökött. Lengyelország és Erdély kivételével akkor bárhová menekült volna, ha személyét azonosítják, akkor az inkvizíció ítéletét végrehajjták, mert az eretnekek elleni középkori törvények a protestáns országokban is érvényben voltak. Vienneben „in effigie” végezték ki Servetet, aki közben Genfben utazott. Ott felismerték, a városi hatóság elfogta, és miután személyazonosságát megállapította, eretnekség gyanújával pert indított ellene.

A per során Servet volt a támadó Kálvinnal szemben. Úgy viselkedett, mint ha Kálvin lett volna a vádlott. Gyalázkodó hangot használt vele szemben szóban és írásban egyaránt. Kérte a tanácstól, hogy Kálvint fosszák meg hivatalától, vagyonától, adják neki mindkettőt, és Kálvint végezzék ki eretnekként. Kálvinnak nem sikerült rávennie arra sem, hogy vonja vissza tanait, és azzal meneküljön meg a haláltól. Kálvin csak a per első fázisában vett részt, mert csak erre volt joga. Végül a városi tanács határon túli szakértők véleményét is kikérve, eretnekség miatt máglyahalálra ítélte Servetet, vagyis megismételte az inkvizíció ítéletét. Kálvin nem volt tagja a városi tanácsnak, sőt annak többsége az ő ellenfeleiből állt. Kérte az ítélet pallos általi, „humánusabb” módra változtatását, de elutasították, így 1553. október 27-én Serveten az eredeti ítéletet hajtották végre.

Van olyan hipotézis, hogy az inkvizíció titkos megbízatással küldte Servetet Genfben, hogy buktassa meg Kálvint, és aztán a városban bekövetkező káosz

lehetőséget adna annak katonai elfoglalására, nemkülönben a katolikus vallás visszaállítására. Ugyanez a feltételezés a továbbiakban egy másik hasonló diverziós tervet is látni vél. E szerint az inkvizíciótól függetlenül a genfi libertinusok hívták Genfben Servetet, hogy segítségével megbuktassák Kálvint, ez a magyarázata annak, hogy Servet olyan biztos volt a dolgában a bíróság előtt. Tehette, mert titkos genfi támogatóitól tudta, hogy Kálvin ellenfelei vannak többségben a városi tanácsban, és az ítélet az ő javára fog eldőlni, csak bátran és kíméletlenül kell tennie a dolgát, hogy Kálvin ellen fordíthassa a hangulatot. Sem Servet, sem a libertinusok nem számoltak azzal, hogy ügye túlnőtt a genfi bíróság, sőt a genfi magisztrátus hatáskörén, és őt nemhogy Kálvin helyére nem ültethették, de még futni sem hagyhatták, mert beláthatatlan nemzetközi következményei lehettek volna az ügynek.

Kálvin győzelme Genfben

A Servet-ügy után a libertinusok visszahúzódtak. 1554. január 1-én lakomán békültek ki Kálvinnal ellenségei, de ez részükről csupán taktikai lépés volt. Az exkommunikáció jogát akarták a libertinusok elvenni a konzisztóriumtól, az egyházi vezető testülettől, és a polgári hatóságnak visszaadni. Ezzel a konzisztórium befolyását tették volna tönkre, és az egyház kiharcolt önállóságát ásták volna alá. Kálvin nem engedett. A testvéregyházak véleménye is az volt, hogy a kiközösítés a konzisztórium joga kell hogy maradjon. 1555. január 24-én a városi tanács úgy döntött, hogy marad az addigi rendtartás, vagyis a kiközösítés továbbra is a konzisztórium hatáskörébe tartozik. Kálvin győzött. A libertinusok fegyveres összeesküvést szerveztek és felkelést robbantottak ki. Elbuktak. Ettől kezdve Kálvin helyzete megszilárdult Genfben, és beköszöntött a nyugalmas építkezés korszaka.

1559-ben Kálvin felállította Genfben a közép- és főiskolát. Legmagasabb szinten a teológiai képzés folyt. A jogi és orvosi oktatás később fokozatosan, egymás után indulhatott meg és nyerhette el az intézmény az egyetemi rangot. 1559. június 5-én lezajlott az ünnepélyes megnyitás, az akadémia rektora Theodor de Béze, azaz Béza Tódor (1519-1605), maga is bevándorolt francia tudós lett, akit Kálvin halála után utódává választottak. A főiskolán Kálvin bibliamagyarázatot, exegézist tanított. Abban a korban a legjobb exegétának számított, aki röviden, világosan, dogmatikai megkötöttségek nélkül, a tudomány akkori állása szerint magyarázta a Bibliát. A nagy érdeklődésre tekintettel egy templomban tartotta tanóráit, hogy hallgatói elférjenek. Gyorsírók jegyezték le előadásait, mert ő maga nem írta meg azokat előre. Hasonlóan prédikációit sem írta le, amelyek vasárnap délelőtt is mindössze 45 percesek voltak (akkori mérték szerint rövidek), hanem gyorsírói lejegyzés után nézte át és kerültek nyomdába, vagy vitték őket a francia hugenottáknak, akik ekkor már Kálvin nyomán reformátusok voltak, sőt, Kálvin egyházszervezeti elveit követték. A genfi aka-

démián a francia lelkészképzés is megoldódott. Kálvin halálakor ennek a felsőoktatási intézménynek mintegy 1500 diákja volt Európa nyugati keresztyénségének területéről. Ezen nem lehet csodálkozni, hiszen Kálvinnak számos nyomtatásban megjelent könyve és négyezret meghaladó levele révén, amit a nyugati keresztyénség területén számos tudóshoz és politikushoz írt, igen nagy és pozitív hatást váltott ki. Közvetlen magyar tanítványa nem volt.

Kálvin egészségi állapota és halála

A mai nyugat-európai emberek átlag testmagasságát tekintve Kálvin inkább alacsonynak tekinthető.³ Sovány testalkata nem csupán genetikai, hanem legalább annyira életmódi meghatározottságú volt. Diák korából van adat arra, hogy a rossz koszt tönkre tette gyomrát, ehhez járult az állandó kialvatlanság. Már tanuló éve alatt gyakran kínoztta gyötrő fejfájás. Ennek gyógyítására 36 óras böjtöt tartott, ami fokozta alultápláltságát. Sajnos, ezt az életrendjét később is követte, sőt élete utolsó tíz évében rendszeresen nem reggelizett és napjában általában csupán egyszer, délben evett. Köszvényén kívül minden betegsége ebből a helytelen életmódjából eredt. Végelgyengülés következtében beállt keringési összeomlás okozta halálát.

1564. február 6-án prédikált utoljára, amit többször meg kellett szakítania köhögési rohamai miatt. 1564. május 27-én hunyt el. Másnap sokan járultak ravatalához, de a rákövetkező vasárnapon, délután 2 órakor szinte az egész város kikísérte koporsóját a köztemetőbe, ahol minden pompa nélkül temették el. Sírját kívánsága szerint nem jelölték meg.

3 id. Révész Imre Kálvin életrajzában 1864-ben még középterműnek írta, de azóta lezajlott az akceleráció.